

I v omylech a škodách je určitá naděje

Pouze kritizovat a upozorňovat na nebezpečí spojená se současnými trendy v oblasti náboženství asi nestačí. Náš přední religionista ZDENĚK VOJTÍŠEK poukazuje na jejich hlubší příčiny.

Často se setkáváme s názorem, že jsme svědky náboženského oživení. Proč se vlastně nenaplnily známé teorie, které předpovídaly postupný zánik náboženství v moderních vyspělých společnostech?

Bylo by jednoduché říci, že se tím potvrzuje hypotéza o náboženskosti jako „antropologické konstantě“, tedy přesvědčení, že člověk je „nevyčísitelně náboženský“. To by ale byla trochu laciná odpověď. Osobně bych velkou část odpovědi viděl v tom, že se po letech přirozeně už trochu vyprázdnily nosné ideje (například víra v pokrok lidstva) i celá „implicitní náboženství“ (nacionalismus, komunismus, liberalismus apod.), které ve veřejném prostoru Západu od 18. století postupně nahrazovaly zjevně náboženské projevy. Nejbližší pravdě (a s dosahem v podstatě pro celý svět) je nejspíš vysvětlení, že oživení náboženství jako spolehlivého pevného bodu integrujícího jedince i společnost je důsledkem globalizačních tendencí. Ty vedle svých pozitiv v posledních desetiletích nutně vytrhávají lidi z kořenů, přinášejí nejistotu a zpochybňují jejich identitu.

Nicméně jedním z charakteristických znaků tohoto trendu je nedůvěra mnoha dnešních lidí k institucionalizovaným formám náboženského života.

Kritický vztah vůči institucím je dobře zakotvený v židovské i křesťanské tradici (zvláště v její protestantské části) a přinesl v historii mnoho dobrého – biblickými proroky počínaje a vypracováním základů demokracie konče. V současné době se ale opravdu někdy zdá, že tato kritičnost a nedůvěra ke všem institucím (nejen náboženským) má mnohdy až extrémní podoby. Příčinou je podle mého názoru vlna jakéhosi nového romantismu, která se na Západě rozlévá od šedesátých let minulého století a která (už zase) staví do centra života subjektivní prožívání a oceňuje hlavně emoce a intuici. Instituce, které vytvářejí racionální řád a pečují o uchování až dosud nashromážděných kulturních statků, jsou samozřejmě v tomto pohledu v lepším případě přežití a zbytečné, v horším nevyhnutelně represivní, a proto nepřátelské.

V čem naopak vidíte příčinu popularity a zvýšeného zájmu o různé nové alternativní spirituality a náboženská hnutí?

Populární v současnosti jsou všechny způsoby náboženského života, v nichž je dán velký prostor subjektivnímu emotivnímu prožívání. Tato hodnota může dokonce převážit nad nedůvěrou v instituci – tak jsou například v římskokatolické tradici populární mariánská hnutí nebo charismatická obnova, a to navzdory omezením, která ukládá instituční rámec.

Měli bychom vážně sledovat, co dělají všechny sekty a divoká hnutí, abychom věděli, které aspekty života jsme v naší spiritualitě zanedbali.

Ilustrační snímek Shutterstock

A naopak: ta hnutí, která jsou sice velmi kritickou alternativou k tradičním institucím, ale dávají minimální prostor emocím a subjektivnímu prožívání (typicky třeba Svědkové Jehovovi) stagnují, nebo se dokonce propadají do krize.

Dá se podle vás pozorovat i pozitivní přínos nových forem religiozity?

Na to se mi těžko odpovídá konkrétně, protože jednotlivé alternativy jsou pochopitelně odlišné. Ale obecně bych řekl, že pozitivně chápu už ono hledání, které je „motorem“ každé alternativy. Jako religionisté mi alternativy dávají možnost více poznat současného člověka a jeho žité náboženství. Jako občan oceňuji možnost svobodného hledání a jako křesťan považuji toto hledání za zásadně dobré, neboť podle mé víry a podle slov svatého Pavla Bůh chce, „aby ho lidé hledali, zda by se ho snad nějakým způsobem mohli dopátrat“ (Sk 17,27).

A naopak nebezpečí s nimi spojená? Například nezralá závislost na „prožitkovém jádru“ náboženství?

Ano, tím, že přičknou náboženskému hledání kladnou hodnotu, nechci přehlédnout omyly ani škody, k nimž může vést. Máte pravdu, že například „prožitkové jádro“ může být zasazeno příliš mělko. Naštěstí má člověk – alespoň podle mé víry – přirozenou tendenci k osobnostnímu růstu, k níž patří i ochota k nápravě a přehodnocování. Pokud tato tendence nebyla životními okolnostmi „zašlapána do země“, je i v omylech a škodách určitá naděje.

Nehrozí ale sympatizantům netradičních forem spirituality, že se stanou snadnější obětí manipulace ze strany různých „duchovních vůdců“?

Teď se dotýkáte něčeho, kde nacházím skutečně vážné nebezpečí. Nedůvěra k institucím a posun k subjektivnímu vyvolání nejen v západním světě velkou změnu v oblasti autority. Na rozdíl od předchozích generací si autority do značné míry volíme sami a cítíme se v tom samozřejmě velmi svobodní a nezávislí. Svoboda této volby ovšem automaticky neznamená zdravou kritičnost vůči autoritám. Naopak – právě těm autoritám, které jsme si zvolili, můžeme proto podléhat zcela nekriticky. A mohou to být jakékoliv autority, přičemž možnost volby velmi neodpovědně či nevědomě autority je v důsledku nových technologií pozoruhodně snadná a lákavá. Navíc svobodná volba autority může poskytnout iluzorní pocit naprosté nezávislosti na ní.

Problém může vzniknout nejen s duchovními vůdci a s alternativními („protisystémovými“) politickými populisty, ale je v pozadí i ohromného rozmachu konspiračních teorií a popularity – nehezky řečeno – samozvaných autorit muslimů hlásajících fundamentalistický výklad Koránu a vlastní tradice. Tyto autority dnes navíc nacházejí více posluchačů, než je ostatním muslimům i nám milé.

Jak byste jako člověk, který už řadu let profesionálně sleduje místní náboženskou scénu, definoval pojem „plaché české zbožnosti“?

Musím přiznat, že s takovou zbožností se setkávám snad jen u několika intelektuálů a v literárních dí-

lech. V následujícím zevšeobecnění jsem možná až příliš krutý a necitlivý, ale obvyklé postoje k duchovním záležitostem v české společnosti bych charakterizoval spíše jako arogantní a ignorující. Čechy znám totiž jako lidi pyšně přesvědčené o své exkluzivní pravdě (třeba i takzvané ateistické nebo alternativní) s mimořádnou mírou neznalosti jiných duchovních tradic a s nepatřičnou hrdoostí na to, co obvykle nazývají „toleranci“. Podstata této „tolerance“ se nyní dobru ukazuje na míře protiislámských nálad, které jsou v české společnosti snad nejsilnější v celé Evropě.

Jak by na současně trendy v oblasti religiozity a duchovního života měly reagovat tradiční církve?

Naštěstí i bez mého doporučení budou církve stále více znovuožjevovat ve svých tradicích to, co současnému člověku umožní pocítit hodnotu vlastní individuality, rozhodovat o sobě v rámci měkkých institucionálních mantinelů a rozvíjet osobní, blízký vztah k Bohu i jiným lidem. Myslím a doufám, že ke svým mladším členům a jejich postmoderním romantickým sentimentům budou církve přistupovat nikoli s apriorním podezřením a snahou autoritativně „cenit zuby“, nýbrž s pochopením a důvěrou, a tak je povzbudí k růstu ke skutečné dospělosti. A že se s podobnou vlností a odvahou bez sebeobraněho strachu obrátí i k hledačům, kteří se zatím pohybují v individualistických a necírkevních luzích a hájích. Protože i v současnosti mají církve určité co nabídnout.

JAROSLAV ŠUBRT

Co nás mohou naučit sekty a divoká hnutí?

Lidé půjdou za tím, kdo jim dá naději. Tak zní starý výrok, který stále platí. Týká se to i církvi. Dnes jsme svědky vzestupu různých letničních hnutí stejně jako tradicionalistických skupin.

To, co dnes prožíváme, není ani tak krize spirituality a náboženství, jako spíše krize náboženských institucí. Především se to týká velkých církví. Každou chvíli čteme o tom, jak v Německu a Rakousku věřící vystupují z církve. Situace je samozřejmě dána tím, že lidé si tam církve platí ze svých daní, a když mají pocit, že se jejich církve nechová podle jejich představ, odejdou. Otázka je, co pak.

Podstatou církve jsou duchovní otázky

Symbolem zbytečnosti dnešních církevních institucí je něco, co aktivistům, kteří to jistě myslí dobře, nedochází. Fotografie z církevních setkání třeba z Německa a Rakouska ukazuje všechny ty dobře myslící lidi, jak sedí na bílých plastických židlíčkách, pijí kávu a diskutují o návrhu ústavy katolické církve. Přitom to ve skutečnosti vůbec nikoho nezajímá. Podstatou církve jsou duchovní otázky, to znamená smrt, věčný život, utrpení, praxe duchovního života. Právě v tom ovšem mají různé charismatické skupiny a také tradicionalisté navrch.

Stojíme před nejtěžším úkolem

Potřebujeme náboženský prožitek spojený s tím, co tradice církve nabízí. Především katolický zdravý rozum, který tak dobře dokázal popsat Chesterton. Potřebujeme ale i hlubinný pohled, jaký přinášel třeba francouzský jezuita Ignace Lepp, který se zabýval psychoanalýzou, a také jihoamerické nadšení pro sociální spravedlnost, jež si z marxismu vzalo v teologii aspoň jednu dobrou myšlenku, totiž kritiku nespravedlivých struktur a odcizení člověka.

Karl Rahner říkal, že křesťan budoucnosti bude buď mystik, nebo nebude vůbec. Je to samozřejmě

pravda jen částečně. Jak někdy připomíná kardinál Dominik Duka, ani v době otce vlasti Karla IV. to se zbožností nebylo tak horké, jak si dnes naivně představujeme. Do kostela chodilo pravidelně možná tolik lidí, jako jich chodí dnes. Pláč není na místě. Doba před nás ale postavila jeden zásadní problém, který tu dřív nebyl, totiž konec náboženské samozřejmosti. Můžeme samozřejmě racionálně obhájit svou víru, na to máme po staletí vybroušené argumenty. Jde jen o to, že takový buddhismus nemá horší. Proto křesťanské společenství stojí před zatím nejtěžším úkolem v historii. Obhájit svou legitimitu a zvládnout rozum i prožitek.

Kardinál a velký teolog Henri de Lubac jednou psal o tom, co znamená slovo katolický. Není to jen to, co se vždy, všude a všemi věřilo. Znamená to také, že tato verze křesťanství se dotýká všech aspektů života člověka. Právě proto musíme vážně sledovat, co dělají všechny sekty, divoká hnutí, zarytí ultrakonzervativci a sverepí liberálové, abychom věděli, které aspekty života jsme v naší spiritualitě zanedbali.

JAN JANDOUREK